

Demografski razvoj otoka Brača i sklonost otočana iseljavanju

DOI: <https://doi.org/10.11567/met.32.3.2>

UDK: 314 (210.7Brač)

Prethodno priopćenje

Primljeno: 06. 09. 2016.

Prihvaćeno: 17. 02. 2017.

Jelena Nakićen

Split

jelena.nakicen@gmail.com

Anica Čuka

Odjel za geografiju, Sveučilište u Zadru, Zadar

acuka@unizd.hr

SAŽETAK

Jedan je od najvažnijih demografskih procesa na hrvatskom otočnom prostoru depopulacija. Ona je posljedica intenzivnog iseljavanja, mahom mladog stanovništva, i negativne prirodne promjene. Mali hrvatski otoci i otoci smješteni podalje od kopna ponajviše su zahvaćeni tim procesom, dok je na pojedinim površinom većim i kopnu bližim ili premoštenim otocima čak zabilježen blagi porast broja stanovnika posljednjih nekoliko popisnih godina. Jedan od otoka koji je niz godina bio izložen intenzivnoj depopulaciji, a u novije vrijeme bilježi blagi porast broja stanovnika jest i otok Brač. U radu se analiziraju demografski pokazatelji koji svjedoče o intenzivnoj depopulaciji koja je zahvatila čitav otok u većem dijelu 20. stoljeća, no posljednjih nekoliko popisnih godina broj stanovnika dijela otočnih naselja u porastu je ili tek u manjem padu. Kako je u pojedinim slučajevima često riječ o fiktivnom porastu uzrokovanom tzv. administrativno doseljenim stanovnicima, istraživanjem provedenim u obliku anketnog ispitivanja nastojalo se istražiti u kojoj je mjeri stanovništvo zadovoljno životom na otoku te kakav je njihov trenutačni stav prema iseljavanju. Prema rezultatima istraživanja, većina ispitanika zadovoljna je uvjetima života na otoku i ne razmišlja o odlasku. Analizom varijance testirano je i nekoliko hipoteza postavljenih na početku istraživanja. Rezultati testiranja pokazali su primjerice da učestalost posjeta Splitu kao najbližemu većem urbanom i regionalnom središtu ne utječe na želju za odlaskom s otoka te da su najčešći razlozi cirkulacije prema Splitu zdravstveni, čime se zdravstvena infrastruktura nameće kao glavni nedostatak života na otoku.

KLJUČNE RIJEČI: iseljavanje, depopulacija, hrvatski otoci, Brač

UVOD

Hrvatski otočni prostor u većem dijelu 20. stoljeća obilježio je proces intenzivne depopulacije (Lajić, 1995; Babić, Lajić i Podgorelec, 2004). Najveći broj otočana zabilježen je popisom 1921., nakon čega sve do 1991. otoci bilježe pad broja stanovnika (Lajić i Mišetić, 2013). Premda se još šezdesetih godina govorilo o demografskom izumiranju malih otoka (Friganović, 1962), razdoblje najintenzivnije depopulacije u 20. stoljeću evidentirano je između 1961. i 1981. (Lajić, 1995). No postoje razlike u geografskim, socioekonomskim, pa tako i demografskim značajkama pojedinih naseljenih otoka i otočnih skupina. Kretanje broja stanovnika i migracijska obilježja premoštenih otoka uvelike se razlikuju od ostalih naseljenih otoka. Manji premošteni otoci (tzv. pseudootoci), poput primjerice Tribunja ili Trogira, često se funkcionalno i demografski razvijaju kao da su dio kopna te se čak statistički ne može razlučiti broj stanovnika na otoku i broj stanovnika okolnoga kopnenog prostora (Faričić i Mirošević, 2014). Veći premošteni otoci imaju povoljnije demografske trendove i bolje se gospodarski razvijaju od ostalih otoka. Također postoji velika razlika u demografskim trendovima malih naseljenih otoka i površinom većih, s time da su demografske prilike posebice nepovoljne na manjim otocima unutar usitnjenih otočnih skupina, smještenima podalje od kopna. Sukladno novijim istraživanjima razvidno je da su mali otoci izloženi intenzivnoj depopulaciji te su u procesu preobrazbe iz trajno naseljenoga u povremeno naseljeni prostor, tj. postoji mogućnost da će se dio takvih otoka u skoroj budućnosti transformirati iz radno-rezidencijalnoga u prostor za odmor i rekreaciju (Faričić, Graovac i Čuka, 2010).

Pojedini površinom veći nepremošteni otoci, poput Brača, posljednjih popisnih godina čak povremeno bilježe i porast ukupnoga broja stanovnika ili tek blagi pad, što je posljedica povoljnijega ekonomskog razvoja, bolje prometne povezanosti s kopnom i bolje infrastrukturne opremljenosti. No ni demografski razvoj većih otoka nije ravnomjeran na cijelom otoku, već postoje razlike među pojedinim naseljima. Demografski su izrazito ugrožena manja naselja na manjim, ali i površinom većim naseljenim otocima te postoji mogućnost njihova potpunog odumiranja. Nejašmić je krajem 20. stoljeća proveo istraživanje o depopulaciji otočnog prostora prema kojemu je predvidio da će čak 26,8% otočnih naselja u doglednoj budućnosti najvjerojatnije izumrijeti (Nejašmić, 1991b). Na otoku Braču detektirao je tri takva naselja.

Brač pripada skupini srednjodalmatinskih velikih otoka jer se na njemu nalazi više od tri naselja (Magaš, 2008). U demografskom smislu analizirajući stanovništvo otoka govorimo o prostoru tzv. malih populacija¹ (Lajić, 1995). Promatrajući razdoblje 1857. – 2011., najveći broj stanovnika na otoku Braču zabilježen je 1900., nakon čega uglavnom dolazi razdoblje izrazite depopulacije. Od 1900. do 1981. broj stanovnika Brača opao je za 47,9%. Kretanje broja stanovnika otoka do 1981. proučavao je Fabjanović (1991), koji navodi da se Brač nalazi na jednoj od značajnijih sociogeografskih prekretnica zahvaljujući gospodarskim uvjetima na otoku te poglavito razvoju turizma. Stoga je zanimljivo vidjeti što se događa sa stanovništvom otoka u narednom razdoblju, je li zaustavljen proces depopulacije i kakav je aktualni stav otočana prema iseljavanju s otoka, što je istraženo u ovom radu.

METODOLOŠKE NAPOMENE

U radu su upotrijebljeni podaci Državnog zavoda za statistiku iz pojedinih popisa stanovništva, no svakako je potrebno upozoriti da su određeni podaci neusporedivi u pojedinim popisnim godinama. To se posebno odnosi na kategoriju stalnog stanovništva. Naime u vrijeme šest popisa provedenih nakon Drugoga svjetskog rata (od 1948. do 1991.) u kategoriji stalnog stanovništva popisivane su osobe koje su imale prebivalište u Republici Hrvatskoj neovisno o tome jesu li u trenutku popisa bile prisutne i koliko su dugo bile odsutne u slučaju odsutnosti. Tijekom popisa 2001. primijenjen je koncept »uobičajenog mjesta stanovanja« te su kao stalni stanovnici naselja popisani oni koji su bili prisutni u naselju popisa, oni koji su bili odsutni do godinu dana i oni koji su odsutni i dulje, ali su se u mjesto stanovanja vraćali sezonski i mjesečno. Metodologija popisa 2011. razlikuje se od prijašnjih jer iako je i tada primijenjen koncept »uobičajenog mjesta stanovanja«, prvi put uvodi se i namjera odsutnosti/prisutnosti kao dodatni kriterij uključivanja osoba u ukupno stanovništvo ili isključivanja iz njega. Osim toga tada kao stalni stanovnici nisu popisani oni koji su bili odsutni dulje od godinu dana, neovisno o tome vraćaju li se u mjesto popisa sezonski i mjesečno, što je bio kriterij koji se uzimao u obzir kod popisivanja stalnog stanovništva na popisu 2001. (*Popis kućanstava i stanova 2011. godine, Metodološka objašnjenja, Usporedivost popisnih podataka*). Kako je značajan broj otočana u drugoj polovini 20. stoljeća emigrirao u inozemstvo, dio onih koji su se tamo trajno preselili iskazan je i u ukupnom broju stanovnika naselja. Stoga je uz analizu podataka o ukupnom broju stanovnika naselja, posebno provedena analiza

¹ Ukupni je broj stanovnika svih naseljenih otoka više od 100.000.

statističkih podataka u kojima je isključen broj stanovnika u inozemstvu, i to u popisima 1971., 1981., 1991. i 2001. Valja naglasiti i da postoji određeni broj stanovnika, uglavnom starije dobi, koji se zbog različitih povlastica (primjerice niže cijene prijevoza) popisuju kao stalni stanovnici otoka premda veći dio godine borave na susjednom kopnu ili čak u nekim udaljenijim naseljima, ponekad i drugim državama, gdje žive njihove obitelji. Riječ je o tzv. administrativnom ili fiktivnom doseljavanju, koje možda nije značajnije zastupljeno na Braču, no zbog zakona malih brojeva može utjecati na promjenu demografske slike malih otočnih naselja.

Prilikom analize podataka naglašena je razlika u demografskom razvoju naselja na obali i onih u unutrašnjosti otoka. Metodološki gledano, uobičajeno je kod takvih analiza da se naselja dijele na ona smještena uz more i naselja u unutrašnjosti s obzirom na to izlazi li granica naselja na obalu ili ne. No ovdje taj kriterij nije uzet u obzir jer ima naselja poput Pražnice ili Dola koja formalno imaju izlaz na more, no stambena i ostala infrastruktura smještene su isključivo u srcu otoka. Naselja koja se u radu razmatraju kao naselja u unutrašnjosti otoka jesu: Dol, Nerežišća, Pražnica, Gornji Humac, Donji Humac, Škrip, Novo Selo, Selca, Dračevica i Ložišća, dok se sva ostala razmatraju kao naselja uz more.

Za potrebe istraživanja krajem 2014. provedeno je kvantitativno anketno ispitivanje na neprobabilistički odabranome, prigodnom uzorku koje je obuhvatilo ukupno 151 ispitanika, a kojim je istraženo u kojoj je mjeri stanovništvo zadovoljno životom na otoku te kakav je njihov trenutačni stav prema iseljavanju. Popisni rezultati svjedoče o demografskom trendu na čitavom otoku i u pojedinim otočnim naseljima, a rezultati anketnog istraživanja donose stav otočana o temeljnim problemima na otoku, o razlozima cirkulacije prema kopnu, želji za emigracijom te povezanosti s Bračanima u inozemstvu.

U istraživanju su sudjelovali isključivo stalni stanovnici otoka, svih dobnih skupina, iz sedam bračkih naselja (Bol, Nerežišća, Pučišća, Selca, Sumartin, Supetar i Sutivan). Ispitanicima je objašnjena namjena istraživanja te im je osigurana anonimnost. Anketni upitnik sastojao se od osamnaest pitanja, uglavnom zatvorenog tipa, koja su zbog specifičnosti dobnoga i obrazovnog sastava otočnog stanovništva uvelike pojednostavljena. Ipak, kako nije riječ o reprezentativnome, već o prigodnom uzorku ispitanika, rezultati empirijskog istraživanja ne daju u potpunosti odgovor na pitanja vezana uz iseljavanje, no svakako su temelj za provođenje dodatnog istraživanja na većemu, reprezentativnom uzorku. Stoga rezultati istraživanja nisu izneseni u zasebnom poglavlju, već su inkorporirani u demografsku

analizu otoka Brača. Anketno ispitivanje provedeno je u sklopu diplomskog rada Jelene Nakićen *Geografski aspekti iseljavanja s otoka Brača* (2016).

DEMOGRAFSKI POKAZATELJI

Kretanje broja stanovnika do Drugoga svjetskoga rata

Premda je prvi sveobuhvatni popis stanovnika proveden 1857., postoje određeni izvori pomoću kojih je moguće donekle rekonstruirati demografsku sliku otoka u prijašnjim razdobljima. Prvi podaci o broju stanovnika otoka Brača datiraju još prije formiranja mletačke uprave nad tim teritorijem, a iznosi ih Dujam Hranković u svom djelu *Braciae insulae descriptio* iz 1405. On navodi broj od 6000 stanovnika nastanjenih u dvanaest naselja smještenih u unutrašnjosti otoka (Gligo, 1977). Veća koncentracija stanovništva u unutrašnjosti nastavak je prapovijesne tradicije naseljavanja toga dijela otoka zbog područja pogodnih za lov i ispašu, a naseljenost središnjih dijelova otoka bila je opravdana i u srednjem vijeku zbog čestih gusarskih napada (Lajić, 1992; Vrsalović, 2003). Godine 1589. na Braču je boravio veronski biskup, čija je pratnja izvijestila da na otoku živi tek oko 2500 stanovnika, od kojih su neki bili nastanjeni i u novonastalim naseljima uz obalu. Značajni pad broja stanovnika u odnosu na početak 15. stoljeća pripisuje se haranju kuge. U razdoblju venecijanske uprave, od 16. do 18. stoljeća, dalmatinski otoci postaju jedno od najznačajnijih odredišta kontinentalnih migracija. Tako Brač 1771. broji 10.986, Hvar 12.416, a Korčula 5858 stanovnika (Lajić, 1992).

Trendove demografskoga kretanja na Braču moguće je kontinuirano pratiti od prvoga sveobuhvatnog popisa stanovnika provedenog 1857. Tada su na Braču živjela 16.022 stanovnika, većinom u naseljima uz obalu (68,5%). Sva bračka naselja, a time i otok u cjelini, bilježe rast broja stanovnika od prvoga popisa pa sve do 1900. (tablica 1). Rast je posljedica izuzetno povoljne gospodarske situacije na otoku koju je donijela vinogradarska ekspanzija. Naime 1866. francuske vinograde zahvatila je bolest, koja je 1868. identificirana kao filoksera (Gale, 2002). Propašću vinogradarstva u Francuskoj, a nešto poslije i u Italiji, povećala se potražnja za dalmatinskim vinima, što je unijelo radikalne izmjene u otočnu ekonomiju i živote njegovih stanovnika. Ekonomski prosperitet otoka i visoke stope nataliteta u prvoj fazi demografske tranzicije doveli su do naglog porasta broja stanovnika. Broj stanovnika od 1857. do 1900. porastao je za čak 48%, odnosno za 7686 stanovnika. Iako je broj stanovnika rastao u svim otočnim naseljima, obalna naselja bilježila su nešto veći porast broja stanovnika u apsolutnim brojevima (tablica 1).

Međupopisna razdoblja do 1900., kada je Brač imao najveći broj stanovnika, bilježe rast od 4,7% do 15,2% (tablica 2), što je rezultat snažne biodinamike tog vremena. Najveća međupopisna promjena od 15,2% zabilježena je od 1869. do 1880., kada je i vinogradarstvo doživjelo vrhunac.

Prekretnicu u gospodarskom i demografskom životu otoka donosi potpisivanje tzv. vinske klauzule 1891. Tim nepovoljnim političkim ugovorom trgovina dalmatinskog vina došla je u krizu i vinova loza otočanima više nije pružala oslonac za život. Propadanje vinogradarstva, glavne gospodarske djelatnosti na otoku, značilo je i nazadovanje ostalih otočnih djelatnosti (jedrenjaštva, pomorstva i brodogradnje), usko povezanih s vinogradarstvom. Nepovoljna gospodarska situacija na otoku uslijed sloma najvažnijih gospodarskih djelatnosti prisilila je Bračane na odlazak s otoka.

Tablica 1. Kretanje broja stanovnika otoka Brača 1857. – 1948. po naseljima

Table 1. Population trends of the Island of Brač by settlements, 1857–1948

Naselje	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	Promjena (1948./1857.)
Bobovišća	424	561	498	617	625	433	0 ⁴	244	166	-60,9%
Bol	1698	1631	1723	1795	1901	1894	1628	1350	1070	-37,0%
Dol	478	586	670	686	718	715	0 ⁵	457	435	-9,0%
Donji Humac	233	333	384	455	506	540	0 ⁶	452	442	89,7%
Dračevica	204	271	296	366	450	391	0 ⁷	317	247	21,1%
Gornji Humac	271	311	352	438	477	506	0 ⁸	452	376	38,7%
Ložišća	892	0 ²	1236	1394	1473	1219	0 ⁴	775	541	-39,3%
Milna	1907	2253	2260	2489	2579	2293	3243	1645	1212	-36,4%
Mirca	391	479	462	463	485	493	0 ⁹	464	443	13,3%
Murvica	0 ¹	0 ³	149	165	194	207	0 ⁷	141	109	-
Nerežišća	1218	1425	1464	1726	1180	1688	1914	1131	926	-24,0%
Novo Selo	183	209	246	374	451	459	0 ¹⁰	283	295	61,2%
Postira	1127	1194	1308	1472	1526	1402	1710	1220	1152	2,2%

Naselje	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	Promjena (1948./1857.)
Povlja	364	473	609	741	969	833	0 ¹⁰	720	631	73,4%
Pražnice	489	596	646	780	853	813	0 ⁸	594	498	1,8%
Pučišća	1218	1526	1722	2169	2290	2297	3068	1815	1587	30,3%
Selca	766	987	1107	1438	1780	1988	3515	1571	1 64	65,0%
Splitska	213	270	299	322	356	340	0 ⁹	273	279	31,0%
Sumartin	423	475	550	608	751	724	0 ¹⁰	579	575	35,9%
Supetar	1656	1701	1774	1795	1829	1757	2637	1440	1303	-21,3%
Sutivan	1556	1666	1798	1880	1746	1505	1624	962	713	-54,2%
Škrip	311	383	416	477	569	472	0 ⁹	446	400	28,6%
UKUPNO	16.022	17.330	19.969	22.650	23.708	22.969	19.339	17.331	14.664	-8,5%

Napomene: ¹ Podaci za naselje Murvicu 1857. sadržani su u naselju Nerežišćima; ² Podaci za naselje Ložišća 1869. sadržani su u naselju Bobovišćima; ³ Podaci za naselje Murvicu 1869. sadržani su u naselju Nerežišćima; ⁴ Podaci za naselja Bobovišća i Ložišća 1921. sadržani su u naselju Milni; ⁵ Podaci za naselje Dol 1921. sadržani su u naselju Postirama; ⁶ Podaci za naselje Donji Humac 1921. sadržani su u naselju Sutivanu; ⁷ Podaci za naselja Dračevicu i Murvicu 1921. sadržani su u naselju Nerežišćima; ⁸ Podaci za naselja Gornji Humac i Pražnice sadržani su u naselju Pučišćima; ⁹ Podaci za naselja Mircu, Splitsku i Škrip 1921. sadržani su u naselju Supetru; ¹⁰ Podaci za naselja Novo Selo, Povlja i Sumartin 1921. sadržani su u naselju Selcima.

Izvori: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske u razdoblju 1857.-2001.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

Vinarska kriza koja je počela 1891. produbljava se početkom 20. stoljeća, a pojava filoksera na Braču konačno je dovela do apsolutne propasti vinogradarstva, čime je pokrenut ogroman emigracijski val. Prema povijesnim izvorima, filoksera se na splitskom području pojavila 1908. (*La Dalmazia agricola*, 1908: 200). Vrlo brzo proširila se srednjodalmatinskim otocima, uključujući i Brač. Poznato je da su vinogradi otoka Šolte bili zahvaćeni filokserom do 1910. (*La Dalmazia agricola*, Marzo 1910: 68). Također, iste godine bolest se proširila i na otok Vis, koji je tada bio poznat po razvoju vinarstva i vinogradarstva (*La Dalmazia agricola*, Giugno 1910: 140–141). Može se pretpostaviti da je i na Brač filoksera stigla između 1908. i 1910. jer u prethodno navedenom broju časopisa *La Dalmazia agricola* iz 1910. stoji da bi širenje filoksera na Visu moglo dovesti do negativnih društveno-gospo-

darskih uvjeta kao što je to već bio slučaj na Braču, Šolti i ostalim otocima zahvaćenima tom bolešću. Još 1907. *La Dalmazia agricola* (1907: 5) donosi članak o drastičnoj emigraciji iz hrvatskog primorja koja je dobrim dijelom posljedica pojave bolesti vinove loze, ali i ostalih nepovoljnih čimbenika u poljoprivredi i općenito u gospodarstvu. Tako se navodi da je samo 1906. u Amerike otišlo 62.400 Hrvata, od čega čak 20.800 ili gotovo trećina Dalmatinaca. Zbog toga su se i površine pod vinogradima vrlo sporo obnavljale, a vinogradarstvo nikad nije doseglo razinu iz godina prije pojave filoksere.

Dakle nakon 1900. počinje masovno iseljavanje s Brača, koje se posebice intenziviralo u vrijeme pojave filoksere. Iseljavanje (mahom prekomorsko u Sjevernu i Južnu Ameriku) u kombinaciji s opadajućom stopom prirodne promjene dovelo je do brzog pada ukupnog broja stanovnika otoka. Brač je od 1900. do 1931. zabilježio pad broja stanovnika od 26,9%. U istom razdoblju demografski deficit javlja se u svim naseljima, što svjedoči da iseljavanje nije bilo ograničeno samo na pojedinačna otočna područja. Ipak, promatrajući odnos između obalnih naselja i onih u unutrašnjosti otoka, može se zaključiti da je veće iseljavanje bilo iz obalnih naselja, prije svega zbog dostupnosti informacija o mogućnostima u Novom svijetu. Potrebno je naglasiti da je značajni broj Bračana, posebice nakon što su u SAD-u uvedene useljeničke kvote, svoj novi dom pronašao u Čileu (Derado i Čizmić, 1982). Naselja u unutrašnjosti bilježe i porast broja stanovnika u međupopisnom razdoblju 1921. – 1931., no taj porast nije bio rezultat gospodarskog prosperiteta, već je uzrokovan ponajprije uvođenjem imigracijskih kvota u imigracijskim zemljama, a potom i ekonomskom krizom koja je nakon Prvoga svjetskog rata utjecala na smanjenje iseljavanja. Bračani su se tada okrenuli stočarstvu u unutrašnjosti otoka (Fabjanović, 1991). Još polovinom 20. stoljeća stočarstvo je bilo glavna gospodarska djelatnost bračkih sela i zaselaka u unutrašnjosti, pa ne čudi da je 1946. na otoku bilo oko 13.000 grla stoke sitnog zuba (Jutronić, 1949-1950).

Promatrajući međupopisna razdoblja, potrebno je naglasiti da je na Braču najnegativnija međupopisna promjena od čak -15,8% (tablica 2) zabilježena od 1910. do 1921., tj. u vremenu koje se poklapa s vinogradarskom i vinarском krizom pogoršanom pojavom filoksere. Također, riječ je o vremenu koje je prethodilo globalnoj gospodarskoj krizi i kada značajne imigracijske zemlje poput SAD-a i Australije još uvijek nisu donijele restriktivne imigracijske zakone. Do 1900. stopa prosječne godišnje promjene kretala se od 0,46 do 1,29, no nakon toga je negativna. Najmanja stopa prosječne godišnje promjene zabilježena je od 1910. do 1921., kad je iznosila -1,56 (tablica 2).

Tablica 2. Međupopisne promjene i stope prosječne godišnje promjene broja stanovnika otoka Brača od 1857. do 1948.

Table 2. Intercensal changes and the average annual rates of changes in overall population of the Island of Brač, 1857–1948

	Od 1857. do 1869.	Od 1869. do 1880.	Od 1880. do 1890.	Od 1890. do 1900.	Od 1900. do 1910.	Od 1910. do 1921.	Od 1921. do 1931.	Od 1931. do 1948.
Međupopisna promjena (%)								
Otok Brač	8,2	15,2	13,4	4,7	-3,1	-15,8	-10,4	-15,4
Stopa prosječne godišnje promjene								
Otok Brač	0,65	1,29	1,26	0,46	-0,32	-1,56	-1,10	-0,98

Izvor: izračun autorica prema podacima iz tablice 1

Snažno iseljavanje ostavilo je duboke posljedice na demografsku strukturu otoka. I dok su se one trenutačne ogledale u naglom padu broja stanovnika, dugoročne su se odrazile u smanjenju stope nataliteta zbog odlaska najvitalnijeg stanovništva. Posljedice su vidljive već uoči popisa 1948., kada broj stanovnika otoka uslijed negativne prirodne promjene drastično pada na svega 14.664. Najveći pad broja stanovnika u odnosu na 1900. zabilježila su naselja iz kojih je iseljavanje i bilo najsnažnije (Bol, Milna, Nerežišća, Pučišća, Selca i Sutivan).

Demografski razvoj otoka Brača nakon Drugoga svjetskog rata

Nakon Drugoga svjetskog rata prekomorsko iseljavanje gubi ekonomsku i društvenu opravdanost jer procesima industrijalizacije i urbanizacije jačaju i naši priobalni gradovi, koji krajem pedesetih postaju glavna odredišta mladih Bračana. Prekomorsko iseljavanje nije potpuno prekinuto, no odvija se uvelike smanjenim intenzitetom, i to uglavnom prema Australiji i Novom Zelandu (Derado i Čizmić, 1982). Broj stanovnika Brača između 1948. i 1961. zbog smanjenog iseljavanja stagnira i održava se na nešto više od 14.000 stanovnika (tablica 3).

Tablica 3. Kretanje broja stanovnika otoka Brača 1948. – 2011. po naseljima

Table 3. Population trends of the Island of Brač by settlements, 1948–2011

Naselje	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	Promjena (2011./1948.)
Bobovišća	166	137	102	75	52	62	71	65	-60,8%
Bol	1070	1026	951	1021	1076	1478	1647	1609	50,4%
Dol	435	443	428	330	227	208	178	130	-70,1%
Donji Humac	442	428	372	256	196	210	166	157	-71,6%
Dračevica	247	236	188	138	84	103	96	89	-64,0%
Gornji Humac	376	392	381	323	281	324	276	271	-27,9%
Ložišća	541	497	437	285	190	181	167	139	-74,3%
Milna	1212	1213	1221	1056	860	875	862	830	-31,5%
Mirca	443	475	415	340	300	298	306	321	-27,5%
Murvica	109	117	115	80	37	29	14	21	-80,7%
Nerežišća	926	848	790	711	721	700	606	616	-33,5%
Novo Selo	295	304	290	251	206	205	179	152	-48,5%
Postira	1152	1170	1330	1302	1238	1287	1375	1429	24,0%
Povlja	631	622	556	481	390	393	364	332	-47,4%
Pražnice	498	523	522	443	410	363	346	371	-25,5%
Pučišća	1587	1684	1663	1588	1706	1706	1602	1529	-3,7%
Selca	1264	1266	1232	1135	1081	1117	952	846	-33,1%
Splitska	279	272	275	251	224	252	381	368	31,9%
Sumartin	575	586	522	445	544	618	482	474	-17,6%
Supetar	1303	1384	1422	1486	2060	2568	3016	3213	146,6%

Naselje	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	Promjena (2011./1948.)
Sutivan	713	704	641	584	601	641	759	822	15,3%
Škrip	400	376	374	312	231	206	186	172	-57,0%
UKUPNO	14.664	14.703	14.227	12.893 (12.612)	12.715 (12.008)	13.824 (12.807)	14.031 (13.229)	13.956	-4,8%

Napomena: U zagradama je iskazan broj stanovnika otoka bez onih u inozemstvu.

Izvori: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., Državni zavod za statistiku RH, www.dzs.hr; Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., www.dzs.hr; Popis stanovništva i stanova 1971., Delatnost, rezultati po naseljima i opštinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1974.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1981. godini, Stanovništvo po mestu popisa prema kategorijama prisutnosti, rezultati po naseljima i opštinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1983.; Popis stanovništva 1991., Stanovništvo u zemlji i inozemstvu po naseljima, Državni zavod za statistiku RH, dokumentacija 911, Zagreb, svibanj 1996.; Popis stanovništva 2001., Stanovništvo prema prisutnosti/odsutnosti u naselju popisa, po naseljima, Državni zavod za statistiku RH, www.dzs.hr

Do 1981. najveće naselje na otoku bila su Pučišća, tada najvažniji otočni industrijski centar. Prema najnovijem popisu, najviše stanovnika živi u Supetru (23%), koji je po broju žitelja dvostruko veći od Bola, drugog naselja po broju stanovnika. Supetar je ujedno jedino otočno naselje koje ima status grada. Snažna industrijalizacija na susjednom kopnu, prije svega Splita kao najbližega gravitirajućeg centra, privukla je veliki broj Bračana koji svoje zaposlenje pronalaze u jednoj od tvornica na širem splitskom području ili pak u različitim industrijskim pogonima u Splitu. Konačne migracije u Split, proizašle iz dnevnih cirkulacija, potom odlazak na »privremeni rad« u jednu od zapadnoeuropskih zemalja te lančana migracija u Australiju i Novi Zeland, uz nastavak smanjenja stope prirodnog prirasta glavni su razlozi smanjenja broja stanovnika Brača od 1971. do 1981. Godine 1981. otok Brač zabilježio je i najmanji broj stanovnika u svojoj povijesti (tablica 3). Koliko je osjetan pad broja stanovnika 1981., svjedoči usporedba s podacima popisa 1900., kada je Brač dosegnuo svoj demografski maksimum. Usporedbom tih dvaju popisa uočava se pad od 46,4%. Od 1948. do 1981. broj stanovnika Brača smanjio se za 13,3%. Usporede li se obalna naselja, koja su u navedenom razdoblju izgubila 232 stanovnika, s naseljima u unutrašnjosti, koja bilježe pad od 1797 stanovnika, može se zaključiti da se depopulacija

otoka odvija uglavnom u njegovoj unutrašnjosti. U prilog toj tvrdnji ide i činjenica kako su naselja u unutrašnjosti otoka imala najveći pad broja stanovnika 2011. u odnosu na 1948. Najveći pad zabilježila su naselja Murvica, Dračevica i Ložišća, a u svega pet otočnih naselja u tom razdoblju zabilježen je porast broja žitelja (tablica 3). Najveći porast broja stanovnika koji je kontinuiran od 1948. do 2011. imalo je naselje Supetar. Neki od razloga pozitivnoga kretanja broja stanovnika leže u činjenici da je Supetar izravno pomorskim prometom povezan sa Splitom te je administrativni centar i jedino urbano naselje na otoku. Usto, u Supetru se kao i u dijelu ostalih priobalnih otočnih naselja posljednjih desetljeća intenzivno razvija turizam.

Nakon 1981. broj stanovnika otoka u porastu je do posljednjeg popisa, kad je zabilježen blagi pad (-0,5% 2011./2001.). No kako se metodologije tih popisa razlikuju, što se razmatra u metodološkim napomenama, teško je potpuno utvrditi najnoviji demografski trend. Ono što je razvidno iz analize demografskih kretanja od 1948. do 2011. jest da veća otočna naselja smještena uz obalu, poput Supetra, Bola i Sutivana, bilježe porast broja stanovnika u razdoblju koje je za hrvatske otoke, ali i naselja središnjeg dijela Brača, zabilježeno kao razdoblje intenzivne depopulacije. Najvažniji je razlog za to pozitivno kretanje razvoj turizma, grane koja na Braču ima jako dugu tradiciju. Oslonivši se na svoju atraktivnu prirodnu osnovu i bogato kulturno-povijesno nasljeđe, Brač je još između dva svjetska rata usmjerio svoje posustale ljudske i gospodarske snage razvoju turizma. Nejašmić (1999) istraživao je povezanost razvoja turizma i demografski razvoj na srednjo-dalmatinskim otocima te je doveo u vezu pozitivna turistička kretanja priobalnih otočnih naselja s pozitivnim demografskim promjenama. Također navodi da je turizam ubrzao demografske procese i tako da je doveo do pražnjenja naselja u unutrašnjosti otokâ, što je slučaj i na Braču.

Uspoređujući 2011. s 1981., primat i dalje drži Supetar, najveće administrativno središte otoka, u kojem živi 23% otočnog stanovništva. Na drugom je mjestu Bol, najvažnije turističko odredište na otoku, s 11,5%. Treće i četvrto mjesto drže Pučišća i Postira, industrijska središta čije industrije kamena i prerade ribe i dalje privlače veliki broj stanovnika iz unutrašnjosti otoka. U ta četiri naselja živi 55,7% stanovnika otoka. Razvoj turizma potaknuo je revitalizaciju većeg dijela otoka, uključujući i pojedina naselja u unutrašnjosti.

Od 1971. u popisnu kategoriju ulazi i stanovništvo u inozemstvu. Od 1971. do 2001. sve stanovništvo u inozemstvu koje je imalo prebivalište u zemlji bilo je popisano kao stalno stanovništvo naselja, neovisno o tome koliko je dugo bilo odsutno. Stoga je provedena i analiza statističkih podataka

bez stanovnika koji su u vrijeme popisa bili u inozemstvu. Uzevši u obzir navedene podatke, međupopisna promjena stanovnika otoka bitno je drugačija. Tako je najveći međupopisni pad broja stanovnika iznosio čak -11,4% između 1961. i 1971., a ne -9,4%. Što se tiče razdoblja nakon 1981., kad je na otoku zabilježen porast broja stanovnika, taj je porast blaži ako se uzmu u obzir podaci bez stanovnika u inozemstvu, a zanimljivo je da takav izračun upućuje čak na blagi porast broja stanovnika od 5,5% u posljednjemu međupopisnom razdoblju (tablica 4). Porast je zapravo posljedica korigiranja broja stanovnika 2001. Stoga se može zaključiti da je broj stanovnika otoka Brača u stalnome, blagom porastu nakon popisa 1981.

Tablica 4. Međupopisne promjene i stope prosječne godišnje promjene broja stanovnika otoka Brača od 1948. do 2011.

Table 4. Intercensal changes and the average annual rates of changes in overall population of the Island of Brač, 1948–2011

	Od 1948. do 1953.	Od 1953. do 1961.	Od 1961. do 1971.	Od 1971. do 1981.	Od 1981. do 1991.	Od 1991. do 2001.	Od 2001. do 2011.
Međupopisna promjena (%)							
Otok Brač	0,3	-3,2	-9,4 (-11,4)	-1,4 (-4,8)	8,7 (6,7)	1,5 (3,3)	-0,5 (5,5)
Naselja na obali	1,62	-1,88	-5,47 (-7,7)	4,35 (0,7)	12,31 (10,8)	6,58 (7,5)	1,23 (7,9)
Naselja u unutrašnjosti	-2,05	-5,63	-16,55 (-18,1)	-13,31 (-16,2)	-0,28 (-3,7)	-12,86 (-8,6)	-6,63 (-2,8)
Stopa prosječne godišnje promjene							
Otok Brač	0,05	-0,41	-0,98 (-1,20)	-0,14 (-0,49)	0,84 (0,64)	0,15 (0,32)	-0,05 (0,53)
Naselja na obali	0,32	-0,24	-0,56 (-0,80)	0,43 (0,07)	1,16 (1,03)	0,64 (0,72)	0,12 (0,76)
Naselja u unutrašnjosti	-0,41	-0,72	-1,80 (-1,99)	-1,43 (-1,76)	-0,03 (-0,38)	-1,37 (-0,90)	-0,69 (-0,28)

Napomena: U zagradama su izračunate međupopisne promjene i stope prosječne godišnje promjene na temelju podataka o broju stanovnika bez onih u inozemstvu.

Izvor: izračun autorica prema podacima u tablici 3

Međupopisne promjene i stope prosječne godišnje promjene bitno se razlikuju kod naselja na obali i onih u unutrašnjosti otoka. Dok priobalna naselja nakon 1971. bilježe pozitivnu promjenu i pozitivnu stopu prosječne godišnje promjene, naselja u unutrašnjosti bilježe negativnu promjenu kroz čitavo razdoblje 1948. – 2011. Stope su još lošije ako se računaju s podacima koji ne uključuju stanovništvo u inozemstvu (tablica 4).

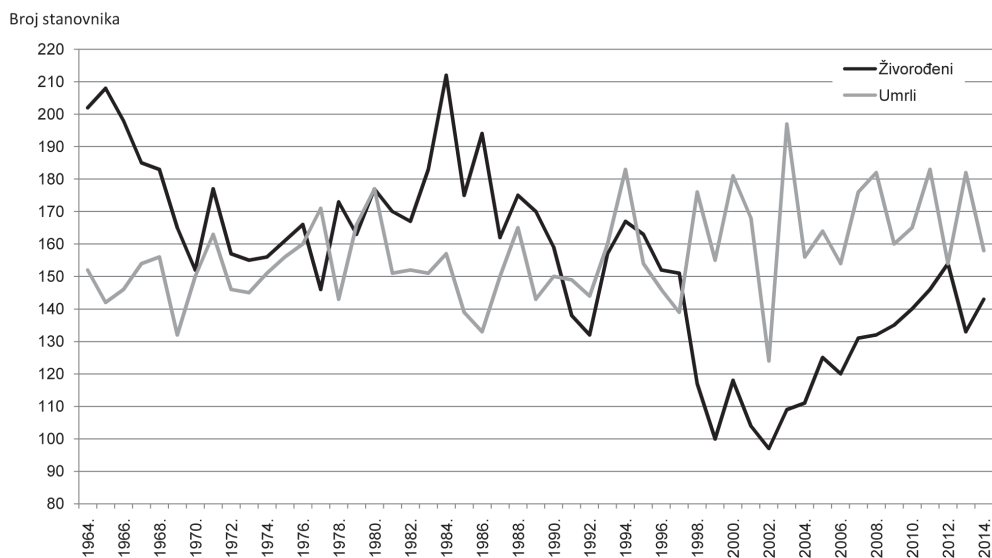
Prirodno kretanje

Usporedbom broja živorođenih i broja umrlih na Braču od 1964. do 2014. može se uočiti divergentno kretanje tih dviju osnovnih sastavnica prirodnoga kretanja (slika 1). Ukupni broj živorođenih na Braču u navedenom razdoblju bio je 7866, a umrlih 8011 te je otok imao negativnu prirodnu promjenu. Najveći broj živorođenih zabilježen je 1984., kada je na otoku rođeno čak 212 beba. Otada je broj živorođenih u stalnom padu, a najmanji broj zabilježen je 2002. (svega 97 živorođenih). Godine 2014. na otoku su rođene 143 bebe, što je ipak porast u odnosu na početak 21. stoljeća. Stopa nataliteta u stalnom je padu od šezdesetih, kada se kretala iznad 14‰. Razlog je i dalje brojno iseljavanje ljudi u najboljim radnim i fertilnim godinama zbog većih mogućnosti zaposlenja i obrazovanja na kopnu. Iznimka je 1984. godina, kada je ostvarena i najveća rodnost na otoku i kada je stopa nataliteta iznosila 17,2‰. Godine 2001. stopa nataliteta pada na svega 7,4‰. Značajni razvoj turizma, ali i infrastrukture u posljednjih petnaestak godina osigurao je ostanak mladih obitelji na otoku te je stopa nataliteta 2011. porasla na 10,5‰.

Najveći broj umrlih na Braču zabilježen je 2003. (197 umrlih), a najmanji godinu dana prije, 2002. (124 umrle osobe) (slika 1). Stopa mortaliteta zbog velikog udjela starijeg stanovništva, posebice u unutrašnjosti otoka, raste. Godine 1981. ona je iznosila 11,9‰, 1991. pada na 10,7‰, dok 2001. opet raste na 12,3‰. U vrijeme posljednjeg popisa stanovništva 2011. na otoku Braču zabilježena je stopa mortaliteta od 13,1‰.

Slika 1. Prirodno kretanje otoka Brača 1964. – 2014.

Figure 1. Natural change of the Island of Brač, 1964–2014

Izvori: *Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2010.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, CD ROM; *Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2011. – priopćenje*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012.; *Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2012. – priopćenje*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.; *Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2013. – priopćenje*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2014.; *Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2014. – priopćenje*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2015.

Prirodna promjena pozitivna je sve do 1991. s izuzecima 1977. i 1979. godine. Godine 1991. zabilježena je negativna stopa prirodne promjene od $-0,7\%$, koja je od tada negativna s izuzecima 1995., 1996. i 1997. Najniža stopa prirodne promjene od $-4,9\%$ zabilježena je 2001. Kao posljedica smanjenog nataliteta prirodna promjena znatno je lošija u naseljima u unutrašnjosti, gdje je dugotrajni negativni migracijski saldo doveo do pojačane demografske regresije, koja bi u budućnosti mogla uzrokovati potpuno odumiranje pojedinih otočnih naselja. Analizirajući broj rođenih po naseljima, valja napomenuti da je od 1964. do 2014. od ukupnog broja živorođene djece njih $76,7\%$ rođeno u naseljima uz obalu, a tek $23,3\%$ u naseljima u unutrašnjosti. Ista analiza za razdoblje od 1991. do 2014. pokazuje da je $79,7\%$ djece rođeno u naseljima na obali, a tek $21,3\%$ u naseljima u unutrašnjosti (*Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2010.*; *Prirodno kretanje stanovništva RH, 2012.*

2013, 2014, 2015). Posebno nepovoljnu demografsku sliku imaju naselja Bobovišća, Murvica i Dračevica, u kojima je od 2000. do 2014. rođeno manje od desetero djece po naselju.

Nakon 2001. na otoku Braču vitalni indeks manji je od sto, što znači da dolazi do negativne prirodne promjene, odnosno prirodnog pada. Iznimka je samo 2012. godina, kada je vitalni indeks jednak sto (prirodna stagnacija).

Dugoročni nepovoljni utjecaj iseljavanja s Brača odrazio se na promjene prirodnoga kretanja jer se smanjuje broj rođenih, čime se usporava pritjecanje novih naraštaja, što dovodi do depopulacije. Teško je očekivati da bi broj rođenih mogao nešto značajnije porasti u uvjetima nedovoljne ponude rada na otoku, velike nezaposlenosti mladih i neodgovarajuće stambene politike. To se poglavito odnosi na manja ruralna naselja, dok primjerice Supetar bilježi pozitivan trend u pogledu broja rođenih posljednjih petnaestak godina. Noviji razvoj turizma donekle nudi nadu u oporavak u većim otočnim naseljima, stvarajući mladima priliku za ostanak na otoku.

Migracijske značajke

Iseljavanje iz nekog prostora ima dvostruki učinak: trenutačni (trenutačni gubitak stanovništva) i dugoročni (odnosi sa sobom sva buduća rađanja) (Nejašmić, 2005). Uzevši u obzir povijesno-demografske značajke Brača, može se reći da su noviji loši demografski trendovi rezultat stoljetne emigracije mladog stanovništva reproduktivne dobi te su za trenutačno nepovoljnu demografsku sliku malih otočnih naselja posebno značajni upravo dugoročni učinci. Da bi se dobilo uvid u to koliko stanovništvo u inozemstvu može utjecati na pogrešnu predodžbu o demografskim kretanjima, analiziran je i migracijski saldo na Braču tako da su kod popisne promjene provedeni izračuni s podacima koji ne uključuju one u inozemstvu. Analizom podataka o prirodnoj i popisnoj promjeni, od 1971. do 2011. za otok Brač utvrđen je pozitivni migracijski saldo od 1421 stanovnika, tj. od čak 702 stanovnika ako se iz izračuna izuzmu stanovnici u inozemstvu (tablica 5).

Tablica 5. Migracijski saldo stanovništva otoka Brača 1971. – 2011.

Table 5. Net migration of the population of the Island of Brač, 1971–2011

Međupopisno razdoblje	Popisna promjena		Prirodna promjena	Migracijski saldo	
1971. – 1981.	-178	(-604)	72	-250	(-676)
1981. – 1991.	1109	(799)	265	844	(534)
1991. – 2001.	207	(422)	-278	485	(700)
2001. – 2011.	-75	(727)	-478	403	(1205)
1971. – 2011.	1063	(1344)	-358	1421	(1702)

Napomena: U zagradama su iskazani izračuni temeljeni na broju popisnog stanovništva bez onih u inozemstvu.

Izvori: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske u razdoblju 1857.-2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr; Stanovništvo prema starosti i spolu, po naseljima, Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011., Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr; Tablozami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2010., Državni zavod za statistiku, Zagreb, CD ROM; Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2011. – priopćenje, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012.

Razlog razmjerno visokome pozitivnome migracijskom saldu osim različite metodologije upotrijebljene u pojedinim popisima jest i tzv. administrativno doseljavanje posljednjih godina. Važnu ulogu u demografskom životu otoka Brača i nakon Drugoga svjetskog rata imalo je iseljavanje. No vanjska migracija gotovo je u potpunosti prekinuta, tj. održavala se samo još kroz slabu lančanu migraciju u Australiju i Novi Zeland. Industrijalizacijom i urbanizacijom susjednoga kopna raste unutarinja migracija, i to prema velikim obalnim centrima, a osobito prema Splitu kao najbližemu gravitirajućem centru. Razvojem industrije i industrijskih pogona Split postaje privlačno odredište stanovnika otoka, ali i zaobalja. Bračani su, baš kao i stanovnici ostalih srednjodalmatinskih otoka, bili važan izvor radne snage za razvoj splitske industrije. Velike migracije u Split i odlazak Bračana na »privremeni rad« u inozemstvo razlog su negativnoga migracijskog salda od 1971. do 1981. Godine 1971. na »privremenom radu« u inozemstvu zabilježen je 281 čovjek. Taj se broj 1981. povećao na 288, a ako im se pridodaju i članovi obitelji, onda je te godine u inozemstvu zabilježeno 707 osoba. Najviše ljudi na »privremeni rad« u tim razdobljima otišao je iz Pučišća, Selca i Supetra. Popisom 1991. na »privremenom radu« u inozemstvu evidentirano je čak 556 stanovnika te 461 stanovnik koji u inozemstvu boravi kao

član obitelji. Godine 2001. u inozemstvu su zabilježene 802 osobe (tablica 3). Govoreći o iseljavanju, potrebno je naglasiti i to da se s vremenom u izrazito emigracijskim krajevima smanji tzv. iseljenička baza, tj. kontingenti mladog stanovništva, što dovodi do slabljenja, pa čak i prestanka iseljavanja (Nejašmić, 1991a). To je slučaj i u manjim bračkim naseljima, poglavito onima smještenima podalje od mora.

Migracijski saldo od 1981. do posljednjeg popisa 2011. pozitivan je. Razloge slabljenja iseljavanja valja tražiti u snažnijem razvoju turizma na otoku. Također, od osamdesetih su primijećena i povratna kretanja s kopna na otok. No riječ je uglavnom o starijem stanovništvu koje je svoj radni vijek proživjelo u nekom od hrvatskih gradova, a umirovljeničke dane odlučilo je provesti na rodnom otoku te o onima koji su na otok došli nakon udaje/ženidbe. Prema popisu iz 2011., od ukupnog broja popisanih njih 52,4% živi u mjestu stanovanja od rođenja, a 47,6% doseljeno ih je u mjesto stanovanja (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, 2011). Od ukupnog broja doseljenih na Brač 74,1% doseljeno ih je s prostora Republike Hrvatske, a ostali su došli iz inozemstva, i to najviše iz BiH i Njemačke. Ako se detaljnije analizira s kojih su prostora unutar Republike Hrvatske ti ljudi došli, može se zaključiti kako je najveći broj ljudi (52,1% svih doseljenih) na Brač došao iz drugoga grada/općine iste županije. Unutarotočne migracije najčešće su posljedica udaje/ženidbe i u njima u najvećoj mjeri sudjeluju žene. Više od četvrtine doseljenog stanovništva (25,9%) na Brač se doselilo iz inozemstva, što je posljedica značajne bračke emigracije u svijetu. Veliki broj Bračana koji su svoj radni vijek proveli u inozemstvu odlučio je svoje umirovljeničke dane provesti na rodnom otoku. Također, značajan je broj stanovnika koji su se doselili iz BiH (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., Stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu*, 2011). Turizam je glavni suvremeni imigracijski čimbenik u hrvatskome otočnom prostoru koji je potaknuo i dolazak neotočana na otoke na kojima su se gradili turistički objekti. Stoga pojedina otočna naselja bilježe u svojoj demografskoj strukturi značajan, ponekad i natpolovičan udio alohtonog stanovništva (Lajić, Podgorelec i Babić, 2001).

Na otoku je 2014. provedeno empirijsko istraživanje kako bi se vidjelo u kojoj je mjeri današnje stanovništvo zadovoljno životom na otoku te kakav je njihov stav prema iseljavanju. Osim tih primarnih ciljeva istraživanjem se također željelo otkriti u kojoj su mjeri na Braču zadovoljene potrebe lokalnog stanovništva s obzirom na postojeću infrastrukturu. U tu svrhu ispitanicima su postavljena pitanja o učestalosti i razlozima posjeta Splitu kao najbližemu gravitirajućem centru. U sklopu istraživanja postavljene su

i tri hipoteze, koje su onda dodatno analizirane, a odnose se na korelaciju učestalosti odlaska u Split i želje za odlaskom s otoka, na razloge odlaska u Split pojedine dobne skupine te na korelaciju postojanja rodbinskih veza izvan Republike Hrvatske i sklonosti ispitanika prema iseljavanju s otoka. Budući da je demografska, ali i gospodarska budućnost otoka u rukama mladog i zrelog stanovništva, anketnim ispitivanjem obuhvaćene su u najvećoj mjeri te dobne skupine stanovništva.

U anketnom ispitivanju sudjelovali su ispitanici stariji od 18 godina. U ispitivanju je sudjelovalo ukupno 70,9% ispitanika ženskog spola i 29,1% ispitanika muškog spola iako spolni sastav ispitanika nije imao većeg značenja za samo istraživanje.

Od ukupnog broja ispitanika, 71% živjelo je u mjestu prebivališta od rođenja, dok se njih 29% zbog različitih razloga doselilo u mjesto svog današnjeg prebivališta. Najčešći razlozi doseljavanja bili su udaja te zaposlenje.

U najvećem broju ispitanici su se doselili u sadašnje mjesto prebivališta iz nekog drugog mjesta na Braču. To se posebice odnosi na žene koje su se udajom preselile iz jednog mjesta u drugo. Također se bilježi i doseljavanje iz Splita, i to posebice otočana koji su svoj radni vijek proveli u Splitu ili drugim većim hrvatskim gradovima, a svoje umirovljeničke dane odlučili su provesti na rodnom otoku.

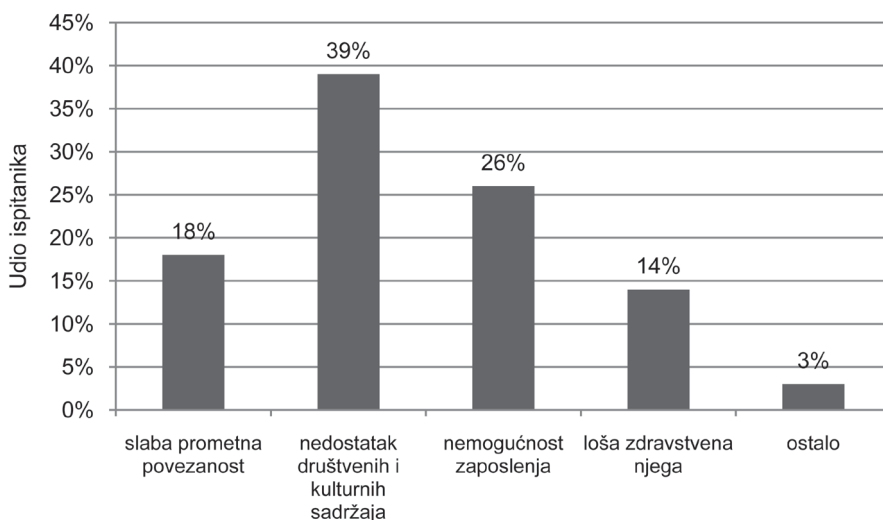
U prošlosti su otoci bili mjesta iz kojih se iseljavalo jer se nije mogla osigurati budućnost, a danas se situacija ponešto promijenila. Izgradnjom infrastrukture i razvojem turizma, koji sve više postaje snažan motiv ostanka na otoku, i zadovoljstvo životom na otoku lokalnog stanovništva raste. To je potvrđeno istraživanjem u kojem je 83% svih ispitanika izjavilo da je zadovoljno ili vrlo zadovoljno životom u mjestu prebivališta. Svega 2% ispitanika izjavilo je kako je vrlo nezadovoljno životom u mjestu prebivališta, navodeći kako je glavni razlog za to nedostatak radnih mjesta na otoku.

Upitani o prednostima života na otoku, većina ispitanika, njih 56%, smatra kako su glavna prednost otoka prirodni čimbenici (čist zrak, čisto more, plodna zemlja i povoljni klimatski uvjeti). Njih 43% pak prednost daje društvenim čimbenicima poput mirnog načina života te obiteljske bliskosti i povezanosti. Samo 1% ispitanika bilo je u tom pitanju neodlučno. Premda otoci u gospodarskom smislu ne nude toliko mogućnosti kao kopno, ipak su povoljni prirodni čimbenici te mirniji, obiteljski način života ono što ispitanici ističu kao glavne prednosti otoka. S druge strane, glavni nedostatak za 39% ispitanika jest pomanjkanje društvenih i kulturnih sadržaja na otoku (slika 2), zbog kojih Bračani putuju u Split. Nemogućnost zaposlenja veliki je problem na višoj, državnoj razini, a posebice do izražaja dolazi na manjoj,

lokalnoj razini poput otočne. Stoga i ne čudi podatak kako je 26% ispitanika upravo nemogućnost zaposlenja navelo kao najveći nedostatak života na otoku. Tek 18% kao najveći nedostatak navodi lošu prometnu povezanost, navodeći kako se ti prigovori ne odnose toliko na učestalost trajektne linije Split – Supetar koliko na autobusnu povezanost naselja unutar otoka, i to osobito u zimskim mjesecima. Za 14% ispitanika, većinom starije dobi, glavni je nedostatak loša zdravstvena njega. Budući da na otoku mogu dobiti samo primarnu zdravstvenu zaštitu, za specijalističke preglede Bračani su primorani odlaziti u Split. No to ne vrijedi samo za otočni prostor. Slično je i s ostalim ruralnim ili manjim urbanim sredinama na kopnu. Ipak, u tom slučaju bolnice i specijalisti zasigurno su lakše dostupni zbog bolje kopnene infrastrukture i činjenice da većina obitelji posjeduje osobni automobil.

Slika 2. Nedostaci života na otoku

Figure 2. Disadvantages of life on the island

Povezanost otoka s kopnom osobito je važna za život otočnog stanovništva. Brač je sa Splitom, najbližim gravitirajućim centrom, povezan trajektnom linijom iz Supetra. Trajektna je linija Split – Supetar uz liniju Zadar – Preko najprometnija trajektna linija u Hrvatskoj. Prilično je česta, te zadovoljava potrebe stanovništva zaposlenog u Splitu, ali i učenika i studenata koji se školuju u Splitu ili u Split odlaze na razne aktivnosti (sportske aktivnosti, glazbena škola i sl.). U prilog ovoj tvrdnji idu i rezultati ovog

istraživanja, prema kojima je više od polovine ispitanika zadovoljno prometnom povezanošću svog mjesta s ostalim mjestima na otoku, ali i onima u županiji. To se prije svega odnosi na povezanost sa Splitom, najbližim većim središtem. Čak 36% ispitanika, osobito onih iz naselja u unutrašnjosti otoka, nezadovoljno je prometnom povezanošću svog mjesta sa Supetrom, najvećim administrativnim središtem na otoku. Ističu kako bi prometna povezanost između mjesta na otoku trebala biti puno bolja, osobito u zimskim mjesecima. Tek 6% ispitanika izjavilo je kako je vrlo zadovoljno prometnom povezanošću, dok ih je 3% vrlo nezadovoljno.

Kako bi se vidjelo u kojoj mjeri Brač zadovoljava potrebe lokalnog stanovništva, ispitanicima su postavljena pitanja o učestalosti i razlozima odlaska u Split. Najveći udio ispitanika, njih 44%, u Split odlazi jednom do dva puta mjesečno. Riječ je uglavnom o ispitanicima mlađe životne dobi. Čak 28% ispitanika izjavilo je da na kopno putuju rijetko. Radi se uglavnom o stanovnicima starije životne dobi koji u Split odlaze većinom zbog posjeta liječniku.

Analiza razloga odlaska u Split pokazala je kako su kupovina (glavni razlog odlaska na kopno za 46% ispitanika) i zdravstvene usluge (glavni razlog putovanja za 30% ispitanika) najčešći razlozi posjeta tom urbanom središtu na kopnu. Kulturne i zabavne aktivnosti poput kazališta, kina ili festivala u Split privlače manji udio ispitanika, i to većinom one mlađe životne dobi, dok zbog zaposlenja i školovanja u Split odlazi tek neznatni udio ispitanika. Može se zaključiti da otok svojom infrastrukturom zadovoljava potrebe školaraca, dok na njemu najviše nedostaju trgovine, poglavito one specijalizirane. Također, 4% ispitanika u Split odlazi zbog drugih razloga, među kojima se ističe posjet obitelji i prijateljima.

Jedan od glavnih ciljeva istraživanja bio je doznati stav lokalnog stanovništva o iseljavanju s otoka te su u tu svrhu ispitanicima postavljena pitanja o mogućnosti i odredištima iseljavanja. Iako hrvatski otočni prostor, uključujući Brač, ima dugu tradiciju iseljavanja, s otoka se želi iseliti tek 23% ispitanika, no njih 30% možda bi se iselilo ako bi im se za to pružila prilika. Pitanje o odredištima migracije postavljeno je samo onim ispitanicima koji su na pitanje žele li se iseliti s otoka odgovorili s »da« ili »možda«. Većina ispitanika koji bi se zasigurno iselili s otoka, ali i onih koji razmatraju tu mogućnost, kao odredište bi izabrala Split. U neki veći hrvatski grad (Zagreb, Rijeku, Zadar i dr.) otišlo bi 25% ispitanika. Ostatak ispitanika za svoje bi odredište izabralo razvijene zemlje Europe i svijeta (tablica 6).

Tablica 6. Odredišta eventualne migracije s otoka

Table 6. Destinations of possible migration from the island

Kamo biste se najradije odselili?	N	%
U Split	24	30,0
U neki veći hrvatski grad (Zagreb, Rijeka, Zadar...)	20	25,0
U neku od razvijenih zemalja Europske unije	16	20,0
U prekontinentalnu zemlju (SAD, Australiju, Novi Zeland...)	14	17,5
Ostalo	6	7,5
UKUPNO	80	100,0

Tzv. lančana migracija imala je vrlo važnu ulogu u iseljavanju Bračana, osobito pri iseljavanju u Australiju. Vrlo su često iseljenici »pioniri« u zemlju iseljenja pozivali članove svoje obitelji ili lokalne zajednice, stvarajući tako u dalekim prekomorskim zemljama osjećaj bliskosti. Kako bi se vidjelo utječe li danas i u kojoj mjeri »lančana migracija« na iseljavanje stanovništva, ispitanicima su postavljena pitanja o tome imaju li rodbinu u inozemstvu te bi li se odselili u njihovo mjesto stanovanja. Čak 65% ispitanika ima rodbinu u inozemstvu, što je posljedica stoljetnoga intenzivnog iseljavanja s otoka, ali se ne bi odselili u mjesto njihova stanovanja. Dakle, rodbinske veze nisu ključne kod odabira eventualnog odredišta emigracije. Svega 17% ispitanika ima rodbinu u inozemstvu i odselili bi se u njihovo mjesto stanovanja, dok 18% nema rodbinu izvan Republike Hrvatske.

Dodatnim statističkim analizama testirane i tri hipoteze koje su se smatrale važnima temu istraživanja:

- H1: Učestalost posjeta Splitu značajno je povezana sa željom za iseljavanjem s otoka.
- H2: Najstarijoj dobnoj skupini glavni razlog privremenog odlaska s otoka jesu zdravstveni razlozi te je slabo razvijena zdravstvena infrastruktura najveći problem života na otoku.
- H3: Osobe koje imaju rodbinu izvan Republike Hrvatske sklonije su iseljavanju s otoka.

H1: Testiranje hipoteze provedeno je putem analize varijance, odnosno ANOVA testom koji omogućuje istovremeno ispitivanje djelovanja jednog

faktora u nekoliko grupa ispitanika. Empirijska signifikantnost testa α^* jest 0,489 odnosno 48,9% te je ona veća od vrijednosti tablične signifikantnosti koja iznosi 5%. Iz ovoga se može zaključiti da varijabla promjenjivog faktora, u ovom slučaju učestalosti posjeta Splitu, nije povezana sa željom za iseljavanjem s otoka. Time je prva hipoteza odbačena.

H2: Kako bi se dokazalo da su najčešći razlog privremenog odlaska s otoka za stariju populaciju zdravstveni razlozi, upotrijebljen je Hi-kvadrat test.

Budući da je $\chi^2 > \chi^2_{tab}$, tj. $40,307 > 22,996$, odbacuje se početna hipoteza da nema ovisnosti između dobi i razloga posjeta Splitu, tj. prihvaća se alternativna hipoteza da postoji značajna povezanost. Do istog zaključka dolazimo i uspoređujući empirijsku razinu signifikantnosti s tabličnom ($\alpha^* = 0,0000$; tj. 0%; dok je $\alpha = 5\%$). Budući da je $\alpha^* < \alpha$, prihvaća se alternativna hipoteza o značajnoj povezanosti.

U slučaju druge hipoteze Pearsonov koeficijent (C) iznosi 0,459. Empirijska signifikantnost Pearsonova koeficijenta kontigencije iznosi 0%, te vrijedi da je $\alpha^* < \alpha$, što potvrđuje kako je izračunati koeficijent značajan, odnosno da su zdravstveni razlozi najčešći razlog privremenog odlaska starijeg stanovništva u Split.

H3: Kod testiranja treće hipoteze upotrijebljen je test neovisnih uzoraka, a analiza je pokazala kako su osobe koje imaju rodbinu izvan Republike Hrvatske sklonije odseljavanju s otoka. Time je treća hipoteza prihvaćena i unatoč tome što je istraživanje pokazalo da lančana migracija u suvremeno doba nije toliko značajna kao u vrijeme masovnog iseljavanja Bračana u inozemstvo, osobe koje imaju rodbinu u inozemstvu u pravilu su sklonije iseljavanju s otoka.

Dobno-spolni sastav

Iz dobno-spolnog sastava proizlaze ključni kontingenti stanovništva, a uz to je dobni sastav jedan od važnijih pokazatelja biodinamike stanovništva (Nejašmić, 2005). Stoga je provedena analiza dobno-spolnog sastava stanovništva otoka Brača posljednjih pet popisnih godina, tj. od 1971. do 2011. Od 1900. do 1981. na Braču je zabilježeno smanjenje broja otočana, a nakon se toga broj stanovnika otoka povećava. Uzevši u obzir da je emigracija jedan od glavnih čimbenika depopulacije, ona nužno dovodi do okljaštrenoga dobnog sastava te utječe na pojavu određene neravnoteže u spolnom sastavu kao posljedice selektivnosti emigracije (Nejašmić, 1992).

Koeficijent feminiteta na otoku smanjio se sa 108,3 na 100,5 od 1971. do 2011. Dakle trenutačno je omjer muškaraca i žena na otoku podjednak. No

ipak valja naglasiti da je taj koeficijent manji od 100, primjerice u dobnoj skupini 20 – 29, koja je važna s aspekta biološke reprodukcije (1971. iznosio je 83,6, a 2011. 90,2). Smanjeni koeficijent posljedica je selektivne emigracije.

Posljednjih nekoliko popisnih godina na otoku je evidentirano povećanje broja stanovnika te bi se moglo pretpostaviti da se dobno-spolni sastav koji je dugotrajnom depopulacijom od 1900. do 1981. bio značajno narušen, zbog priljeva novog stanovništva poboljšavao. No analiza je pokazala da to nije slučaj. Udio mladog stanovništva (0 – 14) u ukupnome od 1971. u kontinuiranom je padu te je od 1971. do 2011. opao s 22,0% na svega 13,0% (slika 3). Istovremeno je došlo do povećanja udjela zreloga i staroga u ukupnome stanovništvu, i to zreloga (15 – 64) sa 62,0 na 65,4% te staroga (65 i više) sa 16,0 na 21,6%. To svakako upućuje na proces starenja stanovništva koji je značajka čitavoga hrvatskog otočnog prostora u drugoj polovini 20. (Nejašmić, 1992) i početkom 21. stoljeća (Lajić i Mišetić, 2013).

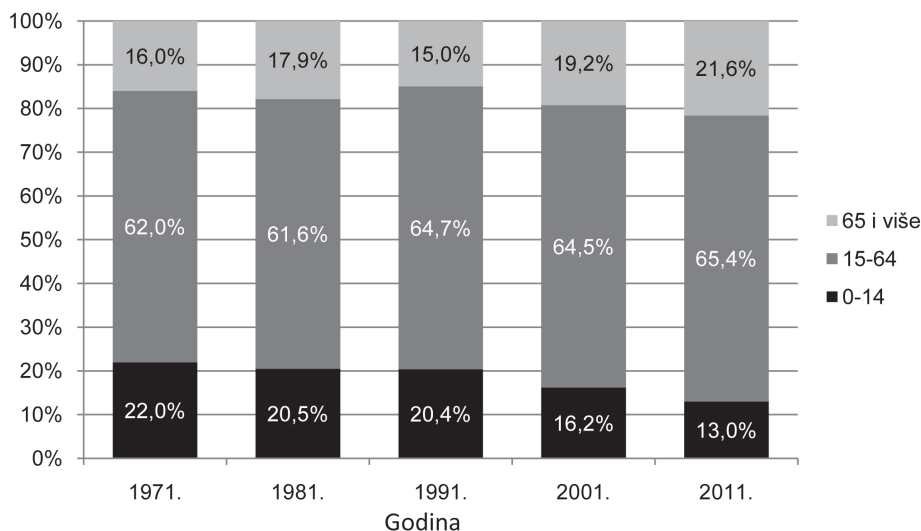
Već 1971. dobno-spolna piramida otoka nema pravilan oblik te se može uočiti manjak djece od 0 do 5 godina. To je posljedica intenzivne depopulacije otoka uvjetovane emigracijom biološki reproduktivne skupine stanovništva, što se odrazilo na smanjenje nataliteta. Usporedbom dobno-spolnih piramida može se uočiti 1971. značajni manjak stanovnika obaju spolova u dobno-spolnoj skupini 25 – 29 (slika 4). Razlog je tome smanjeni natalitet u vrijeme Drugoga svjetskog rata. Taj je manjak vidljiv i u kasnijim piramidama, tj. 1981. smanjen je udio stanovnika u dobnoj skupini 35 – 39, 1991. u skupini 4 – 49, 2001. u skupini 55 – 59 i konačno 2011. u skupini 65 – 69 (slika 4).

Druga bitna nepravilnost vidljiva je na piramidi iz 1971. u dobnim skupinama 45 – 49 i 50 – 54, a značajniji manjak vidljiv je kod muške populacije. Riječ je o stanovništvu koje je za vrijeme Drugoga svjetskog rata bilo u ranim dvadesetim godinama te je sudjelovalo u ratnim aktivnostima, uslijed kojih je dio njih i stradao. Značajni broj ratnih stradalnika rođenih na Braču nalazi se na popisu žrtava koje su bile dio Prve dalmatinske proleterske NOU brigade (Novović, 1986). Smanjenje u tim dobnim skupinama posljedica je i intenzivnog iseljavanja mladog stanovništva dvadesetih godina 20. stoljeća, što se i tada odrazilo na smanjenje nataliteta.

Posebno je zanimljivo uočiti da unatoč pozitivnom kretanju broja stanovnika posljednjih popisnih godina, na dobno-spolnim piramidama možemo uočiti jasan znak starenja otočana koje se očituje evidentnim smanjenjem udjela mladog stanovništva i povećanjem udjela zrelih i starih dobnih skupina, a što za posljedicu ima i značajno sužavanje baze piramide (slika 4).

Slika 3. Promjene udjela mladoga (1 – 14), zreloga (15 – 64) i staroga (65 i više) stanovništva otoka Brača po popisnim godinama 1971. – 2011.

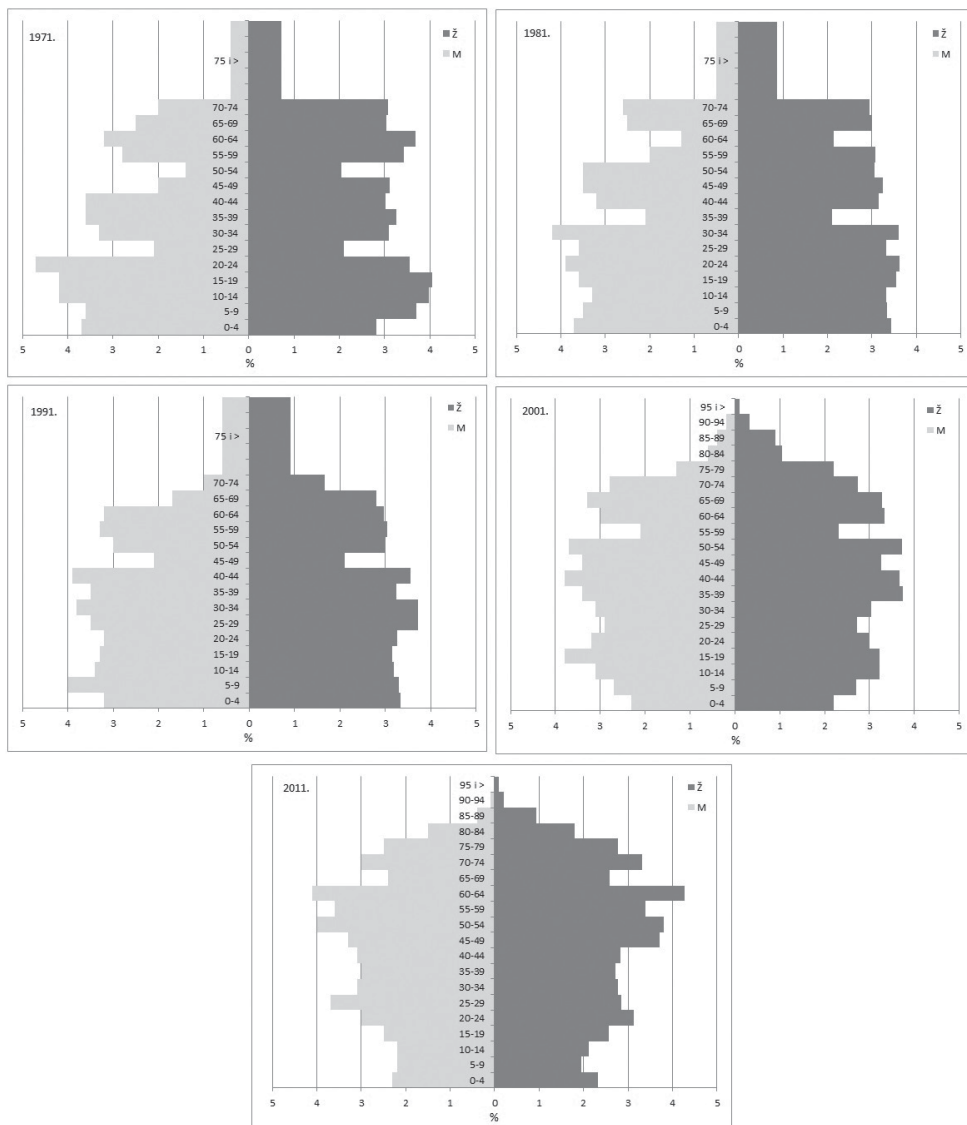
Figure 3. Changes in the share of young (1–14 years), adult (15–64 years) and old (65 years and over) population of the Island of Brač according to census data, 1971–2011

Izvori: izračun autorica prema: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo: pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i opštinama, knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1981. godini, Stanovništvo prema polu i starosti, rezultati po naseljima i opštinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1983.; Popis stanovništva 1991., Stanovništvo po spolu i starosti, Državni zavod za statistiku RH, dokumentacija 882, Zagreb, siječanj 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine, Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2001., <http://www.dzs.hr>; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2011., <http://www.dzs.hr>

Slika 4. Dobno-spolne piramide stanovnika otoka Brača od 1971. do 2011. po popisnim godinama

Figure 4. Age-gender pyramids of the population of the Island of Brač according to census years, 1971–2011

Izvori: izračun autorica prema: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo: pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i opštinama, knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1981. godini, Stanovništvo prema polu i starosti, rezultati po naseljima i opštinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1983.; Popis stanovništva 1991., Stanovništvo po spolu i starosti, Državni zavod za

statistiku RH, dokumentacija 882, Zagreb, siječanj 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine, Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2001., <http://www.dzs.hr>; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2011., <http://www.dzs.hr>

Analizom pokazatelja dobnog sastava utvrđeno je da na otoku Braču kontinuirano raste prosječna starost od 1971. do 2011. te je ona prema podacima posljednjeg popisa iznosila 44,6 (tablica 7), što je malo manje od prosječne starosti stanovnika hrvatskih otoka koja je iste godine iznosila 45,1 (Lajić i Mišetić, 2013). Vitalni indeks otoka Brača veći je od vitalnog indeksa naseljenih hrvatskih otoka, a prirodna promjena također je nešto povoljnija u odnosu na ukupnu prirodnu promjenu svih naseljenih otoka (Lajić i Mišetić, 2013). Sukladno povećanju prosječne starosti na Braču je u porastu koeficijent starosti, a u promatranom razdoblju više je nego dvostruko povećan indeks starosti. Uz to je došlo značajnog smanjenja vitalnog indeksa (tablica 7), što sve upućuje na prisutnost procesa starenja stanovništva. Vitalni indeks bio je do 1991. iznad sto, što upućuje da se do tada broj stanovnika mogao povećavati prirodnom promjenom, no nakon toga on pada ispod sto, što znači da je na djelu prirodna depopulacija.

Tablica 7. Pokazatelji dobnog sastava stanovništva otoka Brača od 1971. do 2011.

Table 7. Indicators of age composition of the population of the Island of Brač, 1971–2011

	Prosječna starost	Koeficijent starosti (65+)	Indeks starosti (65+)	Vitalni indeks
1971.	37,5	15,9	72,8	108,6
1981.	38,2	17,8	87,1	112,6
1991.	38,1	14,8	73,5	92,6
2001.	41,2	19,2	118,7	61,9
2011.	44,6	21,6	166,2	79,8

Izvori: izračun autorica prema: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo: pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i opštinama, knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1981. godini, Stanovništvo prema polu i starosti, rezultati po naseljima i opštinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1983.; Popis stanovništva 1991., Stanovništvo po spolu i starosti, Državni zavod za statistiku RH, dokumentacija 882, Zagreb, siječanj 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine, Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2001., <http://www.dzs.hr>; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2011., <http://www.dzs.hr>

ZAKLJUČAK

Iseljavanje s otoka Brača dugotrajan je proces koji se posebice intenzivirao u vrijeme vinogradarske i vinarske krize na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, zbog čega je otok svoj demografski maksimum doživio još 1900. Nakon toga broj stanovnika intenzivno opada sve do 1981. Tek posljednjih nekoliko desetljeća analizom statističkih pokazatelja uočava se stagnacija demografskog pada, pa čak i lagani oporavak. No on je dijelom posljedica različite popisne metodologije i pojave tzv. administrativnog doseljavanja. Također valja naglasiti da otok Brač zbog svoje veličine, blizine susjednoga kopna, razmjerno dobre prometne povezanosti sa Splitom i novijega intenzivnog razvoja turizma ima bolju demografsku sliku od većine ostalih nepremoštenih naseljenih hrvatskih otoka. No postoje značajne demografske razlike između pojedinih otočnih naselja. Glavnina stanovništva smještena je na obalnom prostoru, i to u četiri otočna naselja: Supetar, Bol, Pučišća i Postira (55,7% ukupne populacije otoka), dok na otoku postoje i naselja koja bi s obzirom na demografske pokazatelje vrlo skoro mogla izumrijeti. Posebno lošu demografsku sliku imaju Bobovišća, Murvica i Dračevica.

Da bi se istražilo u kojoj je mjeri stanovništvo Brača zadovoljno životom na otoku te kakav je njegov stav prema iseljavanju, na otoku je 2014. provedeno kvantitativno anketno ispitivanje na neprobabilistički odabranome, prigodnom uzorku koje je obuhvatilo ukupno 151 ispitanika. U istraživanju su sudjelovali isključivo stalni stanovnici otoka, svih dobni skupina, iz sedam bračkih naselja.

Rezultati istraživanja pokazali su da je većina otočana zadovoljna životom na otoku. Kao glavne prednosti života na otoku ističu povoljne prirodne čimbenike te mirniji, obiteljski način života. S druge strane, kao glavni nedostatak ističu pomanjkanje društvenih i kulturnih sadržaja na otoku. Kupovina i zdravstveni razlozi osnovni su razlozi putovanja u Split. Značajno je napomenuti da je većina stanovnika zadovoljna prometnom povezanošću s kopnom, no stanovnici naselja smještenih u unutrašnjosti otoka nezadovoljni su unutarnjim vezama, tj. povezanošću s općinskim središtima i sa Supetrom, jedinim urbanim središtem na otoku. Unatoč tome što Brač ima dugu tradiciju iseljavanja, s otoka bi se iselilo tek 23% ispitanika, no njih 30% možda bi se iselilo ako bi im se za to pružila prilika. Glavno odredište emigracije bilo bi Split (za 30% ispitanika), a potom ostali veći hrvatski gradovi (25%). Unatoč tome što se iz Hrvatske značajni broj stanovnika godišnje odseli u inozemstvo, Bračanima inozemna odredišta nisu na listi prioriteta. Može se zaključiti da lančane migracije, poglavito one vezane

uz odlazak za rodbinom u inozemstvo, koje su u povijesti otoka Brača imale važnu ulogu u iseljavanju, više nemaju toliku važnost. Čak 65% ispitanika ima rodbinu u inozemstvu, što je posljedica intenzivnog iseljavanja s otoka, ali se ne bi odselili u mjesto njihova stanovanja.

Istraživanje je pokazalo da i dalje postoji interes za iseljavanjem, ali je on znatno manji na otoku Braču u odnosu na ostatak hrvatskoga otočnog prostora, no postoje značajne razlike unutar samoga otoka zbog kojih su manja otočna naselja i dalje izložena demografskoj regresiji. Turizam se ističe kao nositelj otočnoga gospodarstva, ali i demografskog razvoja te stoga treba ulagati u njegov daljnji razvoj i pokušati integrirati pojedine oblike turizma koji se razvijaju na obali (kupališni) s onim oblicima koji su nedovoljno zastupljeni i nedovoljno razvijeni, a mogu se razvijati u unutrašnjosti otoka (agroturizam, cikloturizam, enoturizam i sl.). To bi donekle umanjilo negativne gospodarske i demografske trendove manjih otočnih naselja smještenih podalje od mora.

LITERATURA

- Babić, D., Lajić, I. i Podgorelec, S. (2004). *Otoci dviju generacija*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Derado, K. i Čizmić, I. (1982). *Iseljenci otoka Brača*. Zagreb [i.e. Supetar]: SIZ za kulturu općine Brač (Brački zbornik, 13).
- Fabjanović, Đ. (1991). Promjene u dinamici i strukturi stanovništva otoka Brača, *Geografski glasnik*, 53: 75–94.
- Faričić, J., Graovac, V. i Čuka, A. (2010). Mali hrvatski otoci – radno-rezidencijalni prostor i/ili prostor odmora i rekreacije, *Geoadria*, 15 (1): 145–185.
- Faričić, J. i Mirošević, L. (2014). Artificial peninsulas and pseudo-islands of Croatia, *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24 (1): 113–128.
- Frganović, M. (1962). Suvremeni geografski problemi naših otoka, *Geografski horizont*, 1-2: 30–41.
- Gale, G. (2002). Saving the vine from Phylloxera: A never-ending battle, u: M. Sander i R. Pinder (ur.). *Wine: A Scientific Exploration*. London: Taylor & Francis, 70–91, doi: <https://doi.org/10.1201/9780203361382.ch4>
- Gligo, V. (1977). *Legende i kronike*. Split: Čakavski sabor.
- Jutronić, A. (1949–1950). Prilog poznavanju stočarstva na Braču, *Geografski glasnik*, 11-12: 117–134.
- Lajić, I. (1992). *Stanovništvo dalmatinskih otoka: povijesne i suvremene značajke depopulacije*. Zagreb: Consilium – Institut za migracije i narodnosti.
- Lajić, I. (1995). Utjecaj novijeg iseljavanja na demografski razvitak jadranskih otoka, *Migracijske teme*, 11 (1): 89–116.

- Lajić, I. i Mišetić, R. (2013). Demografske promjene na hrvatskim otocima na početku 21. stoljeća, *Migracijske i etničke teme*, 29 (2): 169–199, doi: <https://doi.org/10.11567/met.29.2.3>
- Lajić, I., Podgorelec, S. i Babić, D. (2001). *Otoci – ostati ili otići? Studija o dnevnoj cirkulaciji sa šibenskih otoka*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Magaš, D. (2008). Geografske posebnosti razvitka malih hrvatskih otoka, u: J. Faričić (ur.). *Otok Rava*. Zadar: Sveučilište u Zadru, 19–42.
- Nakićen, J. (2016). *Geografski aspekti iseljavanja s otoka Brača* (Diplomski rad). Zadar: Odjel za geografiju, Sveučilište u Zadru.
- Nejašmić, I. (1991a). *Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi*. Zagreb: Globus.
- Nejašmić, I. (1991b). Depopulacija istočnojadranskih otoka i izumiranje kao moguća demografska perspektiva, *Migracijske teme*, 7 (1): 77–99.
- Nejašmić, I. (1992). Promjene u dobno-spolnom sastavu stanovništva istočnojadranskog otočja (1953–1991), *Acta Geographica Croatica*, 27 (1): 15–34.
- Nejašmić, I. (1999). Uloga turizma u diferencijalnom demografskom razvitku otočnih naselja: primjer srednjodalmatinskog otočja, *Hrvatski geografski glasnik*, 61 (1): 37–52.
- Nejašmić, I. (2005). *Demogeografija – stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*. Zagreb: Školska knjiga.
- Novović, M. (1986). *Prva dalmatinska proleterska NOU brigada*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Vrsalović, D. (2003). *Povijest otoka Brača*. Zagreb: Graphis.

IZVORI

- La Dalmazia agricola*, Zara, 1 settembre 1908, 1 (17): 200.
- La Dalmazia agricola*, Zara, 15 giugno 1910, 4 (12): 140–141.
- La Dalmazia agricola*, Zara, 15 marzo 1910, 4 (6): 68.
- La Dalmazia agricola*, Zara, 15 settembre 1907, 1 (6): 5.
- Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske u razdoblju 1857.-2001.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, <http://www.dzs.hr>.
- Popis stanovništva i stanova 1971., Delatnost, rezultati po naseljima i opštinama*, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1974.
- Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo: pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i opštinama, knjiga VIII*, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1981. godini, Stanovništvo prema polu i starosti, rezultati po naseljima i opštinama*, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1983.
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1981. godini, Stanovništvo po mestu popisa prema kategorijama prisutnosti, rezultati po naseljima i opštinama*, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1983.
- Popis stanovništva 1991., Stanovništvo po spolu i starosti, dokumentacija 882*, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, siječanj 1994.
- Popis stanovništva 1991., Stanovništvo u zemlji i inozemstvu po naseljima, dokumentacija 911*, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, svibanj 1996.

- Popis stanovništva 2001., Stanovništvo prema prisutnosti/odsutnosti u naselju popisa, po naseljima*, Državni zavod za statistiku, <http://www.dzs.hr>.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine, Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2001., <http://www.dzs.hr>.
- Popis kućanstava i stanova 2011. godine, Metodološka objašnjenja, Usporedivost popisnih podataka*, <http://www.dzs.hr>.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2011, <http://www.dzs.hr>.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., Stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2011, <http://www.dzs.hr>.
- Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2011.*, Priopćenje 7.1.1., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012.
- Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2012.*, Priopćenje 7.1.1., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.
- Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2013.*, Priopćenje 7.1.1., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2014.
- Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2014.*, Priopćenje 7.1.1., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2015.
- Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2010.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Demographic Development of the Island of Brač and the Islanders' Tendency to Emigrate

Jelena Nakićen, Anica Čuka

SUMMARY

The paper analyses the basic demographic indicators of the Island of Brač and its settlements. Particular focus is on emigration from the island and its effect on demographic development of the island. The paper also presents the results of the survey conducted on the island in 2014. The aim of the survey was to investigate the level of satisfaction related to life on the island, and the respondents' attitude toward emigration. Since the survey encompassed 151 permanent residents of the Island of Brač, the sample cannot be regarded as representative, so the survey results were not analysed separately, but rather incorporated in the demographic analysis.

Throughout most of the 20th century, the Croatian insular area was characterised by intensive depopulation. Peak population on the islands was recorded in 1921, and it was followed by a long period of population decline, which lasted until 1991. However, the peak population on the Island of Brač was recorded in 1900, and it was also followed by a long period of depopulation, which ended in 1981. Official census data indicate that from 1981 until the present day Brač has recorded population increase, but that increase is actually fictitious (it was actually caused by "administrative immigration" – people increasingly registered their residence on the island in order to gain certain benefits regardless of their actual place of living or residence).

Analysis of the population trends on the Island of Brač shows that in the period from 1857 to 1900, all the settlements on the island had population increase due to very favourable economic situation on the island brought by the vine-growing expansion. Economic prosperity of the island and high birth rates in the first phase of demographic transition resulted in rapid population growth. However, after the Wine Clause had been signed in 1891, and particularly after 1910, when phylloxera devastated the local vineyards, the insular economy collapsed, which consequently led to intensive emigration, and had a long-term negative effect on population composition. The emigration in that period was sex-selective, i.e. most of the emigrants from the island were young males. The emigration period continued in the 20th century until 1981. The census data from 1981 to 1991 indicate that the population started to grow, regardless whether we took into consideration the population living abroad or not.

Natural population change was positive until 1991, with the exception of 1977 and 1979, but then it reversed to negative, with the exception of the period between 1995 and 1997. As the result of lower birth rates, the rates of natural population change were much worse in the settlements located in the interior of the island. Coupled with negative net migration, natural decrease in the interior settlements resulted in intensive demographic regression, which could ultimately lead to complete depopulation of some settlements. From 1981 to 2011, the net migration on the island was positive, probably due to decreasing emigration brought by the intensive development of tourism on the island. Also, from 1980s on, there has been a trend of immigration on the island from the mainland, but mostly of elderly population

who decided to move to their native island (or to the native island of their spouses) after retirement. As for the attitude of the local population toward emigration, the survey results indicate that 83% of the respondents were satisfied or very satisfied with their life on the island. Only 2% of the respondents were very dissatisfied with their life on the island, mostly due to the lack of job opportunities. Some of the other disadvantages pointed out by the respondents were the lack of social and cultural services. The main reasons for commuting from the island are shopping and health services, which indicate main deficiencies of the insular infrastructure. Although the Croatian insular area, including the Island of Brač, has a long-term tradition of emigration, only 23% of the respondents want to leave the island, but 30% of them would emigrate if better opportunities arose elsewhere. The most appealing destination of potential emigrants is Split, which indicates that overseas emigration is not as appealing as it used to be.

Despite the population growth, recorded in the last intercensal periods, the age composition of the insular population is becoming more unfavourable. Namely, from 1971 to 2011, there was a continuous increase of adult and elderly population, and simultaneous decrease of young population. In 2011, the young population comprised only 13% of the whole population on the Island of Brač. Due to population ageing, the base of the population pyramid has been narrowing as the result of decreasing birth rates. From 1971 to 2011, the mean age of the population increased from 37.5 to 44.6 years; the proportion of the elderly population increased from 15.9% to 21.6%, and the ageing index rose from 72.8 to 166.2. At the same time, the vital index was decreasing continuously, and in 2011 it fell to only 79.8, which indicates the natural decrease.

The research has shown that the demographic trends on the Island of Brač are unfavourable despite the recorded trend of population increase. That increase has mostly been the result of a fictitious increase and immigration of elderly population. The situation is particularly grave in the interior settlements (located further from the seashore), which have been characterized by intensive depopulation and population ageing. On the other hand, demographic indicators of the settlements located on the seashore are more favourable due to intensive development of tourism, which contributes to both economic and demographic development of larger settlements on the island.

KEY WORDS: emigration, depopulation, Croatian islands, the Island of Brač